

Derleyenler
ROBERT GERWARTH - EREZ MANELA
Savaştaki İmparatorluklar
(1911-1923)

Empires at War (1911-1923)
© 2014 Oxford University Press

İletişim Yayınları 2287 • Tarih Dizisi 106
ISBN-13: 978-975-05-1908-6
© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2016, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar
YAYINA HAZIRLAYAN Merve Öztürk
KAPAK Suat Aysu
KAPAK İLLÜSTRASYONU Jules Abel Faivre,
“L'emprunt de la Liberation”, 1916

UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI ve CILT Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
ROBERT GERWARTH
EREZ MANELA

Savaşta İmparatorluklar (1911-1923)

Empires at War
(1911-1923)

ÇEVİREN Gül Çağalı Güven

İÇİNDEKİLER

Teşekkür.....	9
---------------	---

GİRİŞ

ROBERT GERWARTH - EREZ MANELA	17
İmparatorluklarda savaş seferberliği.....	23
Parçalanmış imparatorluklar, genişleyen imparatorluklar.....	32

1 OSMANLI İMPARATORLUĞU

MUSTAFA AKSAKAL.....	43
“Ani ve talihsiz akıbet”	43
Tarsus yolunda meydana gelen ilginç bir olay.....	45
Osmanlı baharı ve 1911-1913 savaşları.....	47
Büyük bir fırsat olarak Cihan Harbi.....	53
Şiddet ve hayatîyet.....	56
Sonuç: İmparatorluğun yavaş sonu.....	67

2 İTALYAN İMPARATORLUĞU

RICHARD BOSWORTH - GIUSEPPE FINALDI.....	71
Libya.....	73
Doğu Afrika.....	87
Sonuçlar.....	94

3 ALMAN İMPARATORLUĞU

HEATHER JONES.....	101
Giriş	101
1871 Alman İmparatorluğu	104
Savaş dönemi kıtasal Alman İmparatorluğu	110
Savaşta küresel Alman İmparatorluğu	115
Sonuç	129

4 AVUSTURYA-MACARİSTAN

PETER HASLINGER.....	135
Giriş: 1914 öncesi Habsburg monarşisi	135
Doğudaki savaş meydanları ve Habsburg monarşisi	140
Milli seferberlik ve emperyal çözüme	147
Habsburg halef devletleri – komşu mu, rakip mi?	154
Sonuçlar	159

5 RUS İMPARATORLUĞU

JOSHUA SANBORN.....	163
Giriş: Savaş arifesinde milliyetçilik ve imparatorluk	163
Sömürgeleştirilmiş bir uzamda savaş, 1914-1916	167
Devletin çöküşü ve sömürsüzleştirme, 1916-1918	175
Sonuç: Rus İç Savaşı'nda imparatorluğun ölümü ve yeniden doğumu	183

6 FRANSIZ İMPARATORLUĞU

RICHARD S. FOGARTY.....	191
<i>Mise en valeur</i>	195
Yedek insan gücü	204
Tanrısallaştırma mı, yoksa imparatorluğun alacakaranlığı mı?	218

7 İNGİLİZ EMPERYAL AFRİKASI

BILL NASSON.....	223
Giriş: Yerel tarafsızlık sanrıları	223
Hayatî varlıklar ve bazı karma deneyimler	229
Savaş dönemi sıkıntılarının altındaki huzursuzluk	232
Çok çeşitli bir kalabalığı seferber etmek	234
Silahlı çatışmalar	237

Çarpışmalar gittikçe çetinleşiyor.....	243
İşler çığırından çıkmasın diye yapılan müdahale.....	250
Sonuçlar: Hesapların kapatılması ve bazı daha uzun gölgeler.....	252
8 DOMİNYONLAR, İRLANDA VE HİNDİSTAN	
STEPHEN GARTON	259
Seferberlik ve hoşnutsuzları.....	263
Cephe gerisindeki gerilimler.....	279
İmparatorluğun yeniden tasavvuru.....	291
9 PORTEKİZ İMPARATORLUĞU	
FILİPE RIBEIRO DE MENESES.....	301
1914'te Portekiz İmparatorluğu.....	303
Angola ve Mozambik'teki askerî faaliyet, 1914-1918.....	312
Savaşın sonuçları: Paris.....	320
Savaşın sonuçları: Portekiz.....	324
10 JAPON İMPARATORLUĞU	
FREDERICK R. DICKINSON	329
Doğu'nun fırsatları.....	330
Japonya'nın Birinci Dünya Savaşı'na girişi.....	331
Emperyal Japonya'nın savaş dönemi kazançları.....	335
Cihan Harbi ve Japon İmparatorluğu'nun yazgısı.....	344
Sonuç.....	353
11 ÇİN VE İMPARATORLUĞU	
XU GUOQI	355
1895 yılı ve iki imparatorluğun yazgısı.....	356
Yirmi Bir Talep ve yeni bir Çin İmparatorluğu hülyası.....	361
Çin İmparatorluğu'nun yeniden kurulması için ikinci bir girişim.....	368
Cihan Harbi ve büyük sonuçları.....	378
12 AMERİKAN İMPARATORLUĞU	
CHRISTOPHER CAPOZZOLA.....	387
Öndeyiş: Panama Kanalı, 1914.....	387
Savaş patlak verdiğinde ABD İmparatorluğu.....	389

İmparatorluğu seferber etmek.....	396
Düzenin korunması: ABD İmparatorluğu'nda güvenliği sağlamak.....	403
Sondeyiş	413
13 PARİS BARIŞ KONFERANSI'NDA İMPARATORLUKLAR	
LEONARD V. SMITH.....	417
Post-emperyal Avrupa'da halef devletin yükselişi	421
Milletler Cemiyeti Sözleşmesi ve imparatorluğa yönelik tutarsız saldırı	428
"İmparatorluk, devletlerin ona verdiği anlamdır"	432
Sonuç	450
YAZARLAR	453

Teşekkür

Elinizdeki bu derleme, yıllara yayılan geniş bir ortak çalışmanın ürünüdür. Bu çalışmaya katkı yapan yazarların pek çoğu, 2010 ve 2012 yıllarında Dublin’de, bu başlık altında düzenlenen iki konferansta bir araya geldi. Editörler, kapsamlı eleştirel katkıda bulunan katılımcılara ve yorumculara teşekkür ederler. Avrupa Araştırma Konseyi’nin (ERC) Dublin merkezli “Seferberliğin Kaldırılmasının Sınırları” projesine sağladığı mali destek olmasaydı, ne konferanslar ne de bu kitabın yayımı mümkün olabilirdi; bu bakımdan, ERC’nin hayati nitelikteki mali desteğini derin bir şükranla anmamız şart.

Bunların yanı sıra, Oxford University Press’teki editör ekibimize, daha ilk akla düşmesinden yayımına kadarki süreç boyunca kitaba yaptıkları katkıları nedeniyle –başta Christopher Wheeler, Robert Faber, Cathryn Steele ve Emma Slaughter olmak üzere hepsine– sonsuz minnet borçluyuz. Oxford University Press için eleştirmenlik yapan üç anonim kişi, titiz katkılarında görev sorumluluğunun çok ötesine geçmişlerdir, onlara faydalı yorumları için çok teşekkür ederiz.

Son olarak, çalışmamızı entelektüel düzeyde tatminkâr, hatta –onca iç karartıcı başlığına karşın– ziyadesiyle keyifle okunabilen bir eser haline getiren yazarlarımızın sonsuz gayretlerine teşekkür etmek istiyoruz.

ROBERT GERWARTH - EREZ MANELA
Nisan 2014

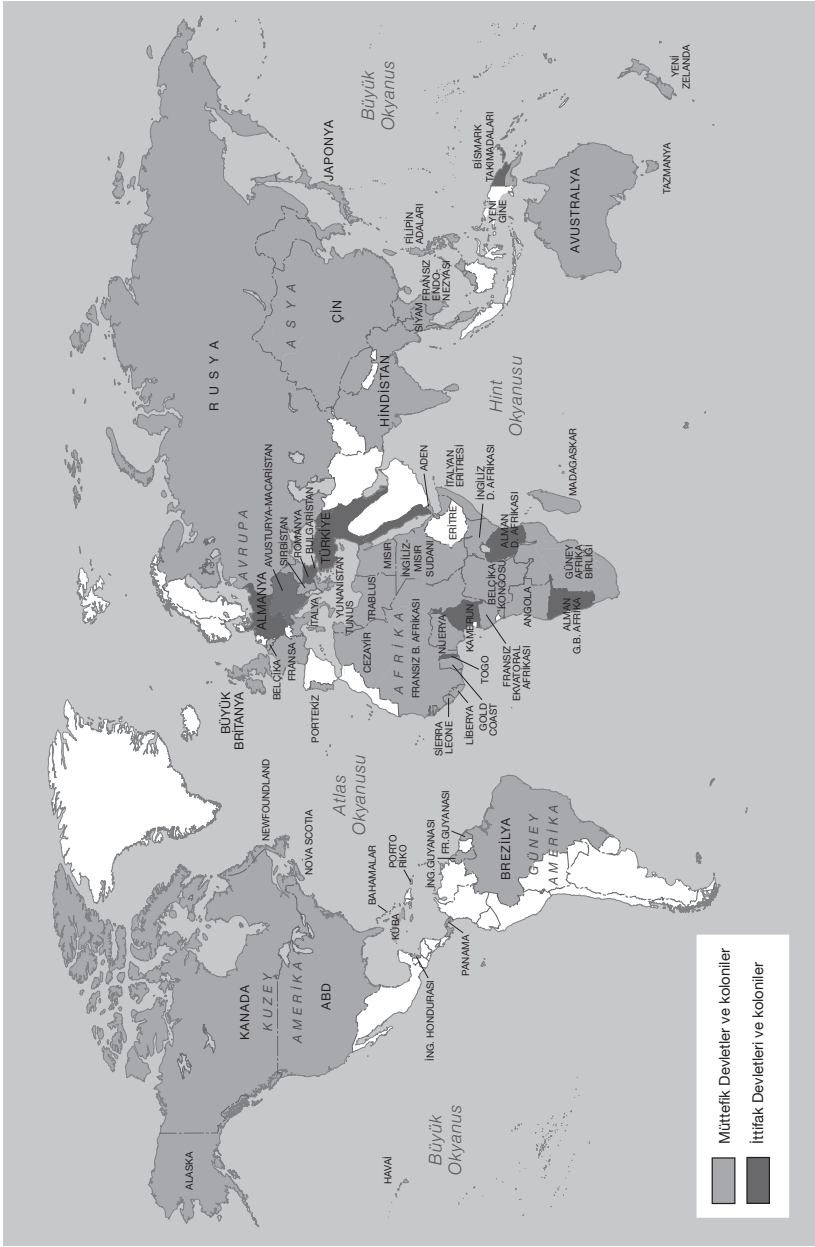

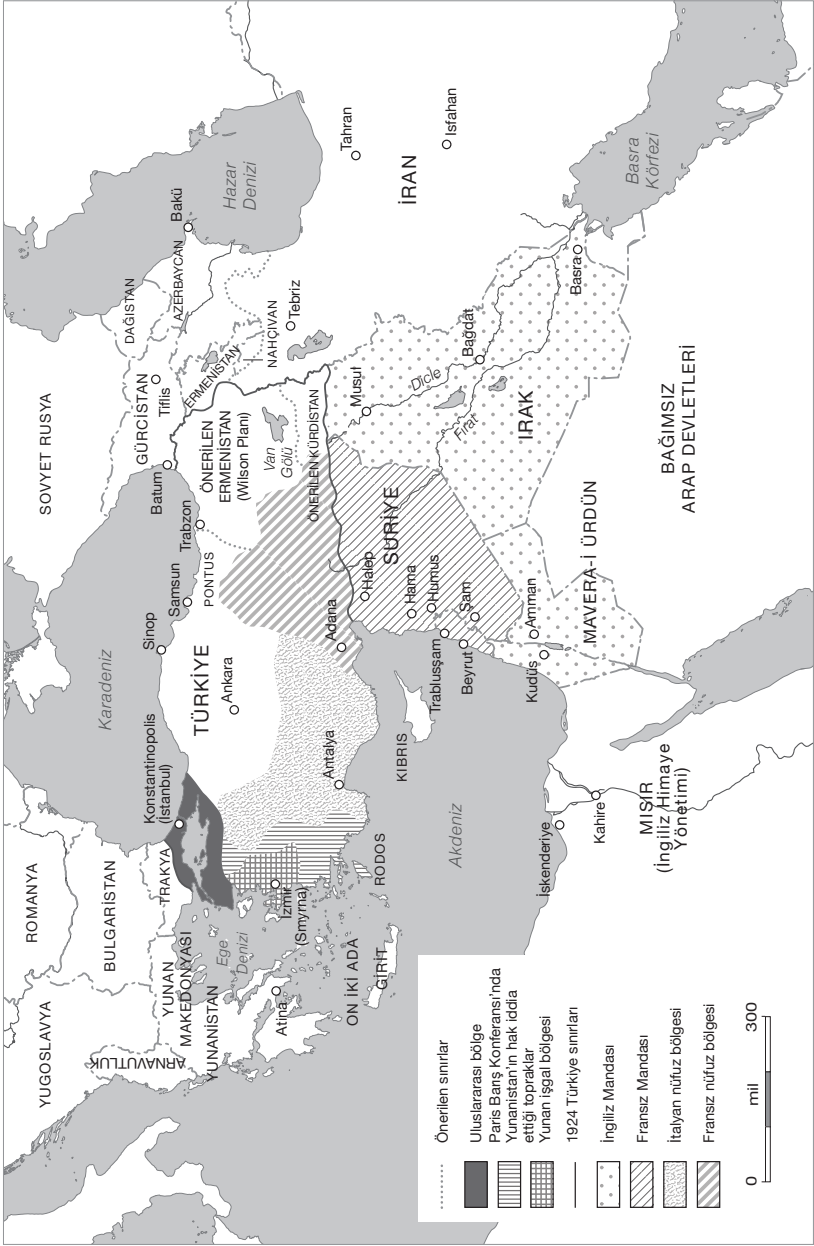
Harita 1. 1911'de Avrupa.

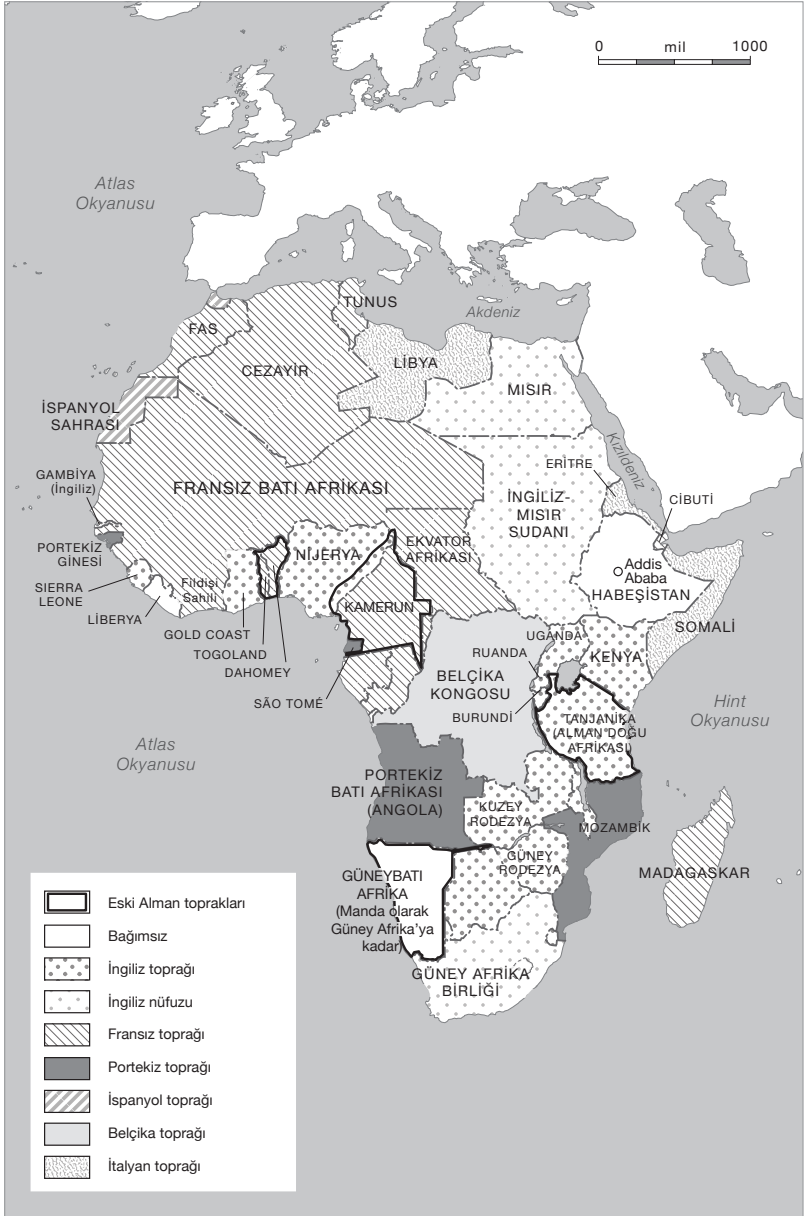
Harita 2. 1920'de Avrupa.

Harita 3. Savaşın bir dünya, 1917.

Harita 4. Küresel toprak değişiklikleri, 1918-1922: Ortadoğu.

Harita 5. Küresel toprak değişiklikleri, 1918-1922: Afrika.

Harita 6. Küresel toprak değişiklikleri, 1918-1922: Çin ve Pasifik.

GİRİŞ

ROBERT GERWARTH - EREZ MANELA

Birinci Dünya Savaşı, resmen 1918'de İtilaf Devletleri'nin zafıyla bitti. Peşinden, yüzlerce yıllık ve muazzam büyüklükteki üç imparatorluk –Osmanlı, Habsburg ve Romanov imparatorlukları– haritadan silindi. Bir dördüncünün –savaşın son yılında Doğu-Orta Avrupa'da geniş toprakları işgal etmesiyle büyük bir kara imparatorluğuna dönüşen Hohenzollern İmparatorluğu'nun– ise toprakları önemli ölçüde küçüldü, denizasını sömürgelerini kaybetti ve parlamenter bir demokrasiye dönüştü. Muzaffer Batı Avrupa imparatorlukları da, Paris Barış Konferansı'ndaki önemli toprak kazançlarına karşın, savaşın felaketlerinden muaf kalamayacaktı: İrlanda, kanlı bir gerilla savaşı sonunda İngiliz kuvvetlerine karşı bağımsızlık kazanırken, Londra; Mısır, Hindistan, Irak, Afganistan ve Burma'daki huzursuzluklara yabana atılmayacak bir şiddetle karşılık verdi. Fransa ise Cezayir, Suriye, Hindicin ve Fas'taki emperyalist ihtiraslarına karşı yükselen direnişle savaştı. Cihan Harbi'nin ana muharebe meydanlarından çok uzaktaki Japonya aynı şeyi Kore'de yaptı.

Benito Mussolini, Avrupa'nın büyük kara imparatorluklarının dağılması ve deniz imparatorluklarının karşı karşıya kaldığı yeni zorluklara dair şaşkırtıcı derecede endişeli göndermesiyle o çok ünlenmiş yorumunu yaptı: *Il Popolo d'Italia*'ya yazdı-

ğı makalede, ne antik Roma'nın çöküşü ne de Napoléon'un yenilgisinin, Avrupa'nın siyasal haritasındaki mevcut değişimler kadar etkili olduğunda ısrar etti. "Tüm yeryüzü sarsılıyor. Bütün kıtalar aynı krizle paramparça oluyor. Bu tufanın etkisiyle sarsılıp titremeyen tek bir kara parçası bile yok. Eski Avrupa'da insanlar yok oluyor, sistemler çöküyor, kurumlar yıkılıyor."¹

Bir kereliğine de olsa, Mussolini haklıydı. Yüzyıllardır Avrupa tarihi ve bir bakıma dünya tarihi, Avrupa kıtasında olduğu kadar, denizcilik keşifleri ve deniz aşırı topraklara doğru yayılma ve fetih aracılığıyla, yeryüzünün bütününde bir imparatorluklar tarihi olagelmmişti. Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Osmanlı İmparatorluğu gibi emperyal oyuncular kendilerine özgü nüfuz alanları ve sömürge topraklarını oluşturmuşlardı. Eşi benzeri görülmemiş bir emperyal genişlemenin tam doruğunda, Cihan Harbi'nin arifesinde, meskûn dünya topraklarının büyük bölümü, resmî imparatorluklara veya ekonomik olarak bağımlı topraklara bölünmüş durumdaydı. 20. yüzyılda, bu muazzam imparatorluklar çöktükçe veya Birinci Dünya Savaşı'nın felaketleriyle büyük sıkıntılara uğradıkça, o zamana kadar bilinen haliyle bu dünya, çarpıcı bir şekilde dağılmaya başladı.

Ne Birinci Dünya Savaşı ne de Avrupa'nın siyasal manzarasında yarattığı etkilerin, tarihsel araştırmalarda ihmal edilmiş bir konu olduğu söylenebilir. Yine de –Batı Avrupa'daki savaşın etkisi göz önüne alınır, belki anlaşılır bir şekilde– son doksan yıldır ortaya çıkan literatürün büyük bölümü, Batı Cephesi'ndeki olaylara ve Britanya, Fransa ve Almanya metropollerindeki etkilerine odaklanır. Yazılmış bu tarihlerin çoğu, iki "klasik" varsayımla çerçevelenmiştir: Birincisi, savaşın 1914'te "Ağustos topları" ile başlayıp 11 Kasım 1918 Mütarekesi'yle sona erdiği; ikincisiyse, savaşın öncelikli olarak ulus-devletler arasında ve büyük ölçüde Avrupa ile ilgili olduğu. Bu arada, Doğu Avrupalı veya Avrupalı olmayan etnik azınlıklar, emperyal birlikler ile onların çarpıştığı muharebe meydanları, askere alınmaları ve oralardaki karışıklıklar, en iyi ihtimalle Ba-

1 Mussolini'den alıntılan: R.J.B. Bosworth, *Mussolini*, Arnold, Londra, 2002, s. 121.

tı Cephesi'ndeki savaş ve barışın genel tarihsel anlatılarında ayrıntı kabildinden ek gösterilerden ibaret kalmıştır.²

Bu varsayımların her ikisi de onlarca yıl boyunca Cihan Harbi hakkındaki Batılı tarih yazımını belirledi ve ona damgasını vurdu. Elbette bu varsayımlara dayanan literatür, bu savaşın nedenleri ve sonuçları konusunda pek çok değerli anlayışlar ortaya koymuştur; bununla birlikte, elinizdeki kitabın amacı, Cihan Harbi'nin tarihinin bu varsayımlardan ayrılan iki öncülde yola çıkarak, bu tarihin resmedildiği tuvali genişletmek. İlk öncül, savaşı tipik olarak kabul edilegelenden hem (zaman-sal olarak) daha uzun, hem de (uzamsal olarak) daha geniş bir çerçeve içinde incelemenin faydalı olacağıdır. Ağustos 1914 ile Kasım 1918 arasındaki döneme odaklanmak, orta-doğu veya güney-doğu Avrupa'nın büyük bölümü veya terhisleri Kasım 1918'de kesinlikle başlamayan sömürge askerleri açısından çok, muzaffer Batı Cephesi devletleri (başta Britanya ve Fransa olmak üzere) açısından anlamlı olur. 1914-1918 arası yaşanan o şiddetli nöbet, İtalya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim olduğu Kuzey Afrika ve Akdeniz topraklarına saldırıları ve Balkan Savaşları ile birlikte Avrupa'nın bazı kesimlerinde 1911 gibi erken bir tarihte başlayan silahlı emperyal çatışma döngüsünün merkez üssüydü.³ Dahası, emperyal çöküşün tetikledi-

---

2 Hew Strachan'ın Cihan Harbi tarihi hakkındaki, üç cilt olarak planlanan çalışmasının yetkin ilk cildi *The First World War, To Arms*, Oxford University Press, Oxford, 2004 [*Birinci Dünya Savaşı*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yayınları, İstanbul, 2014] küresel yaklaşımın sunduğu imkânların bir ipucunu verir. Cihan Harbi'nin başat olarak Avrupa odaklı uluslarötesi tarihleri için, bkz. Alan Kramer, *Dynamics of Destruction: Culture and Mass Killing in the First World War*, Oxford University Press, Oxford, 2008. Savaşı küresel bir bakış açısından araştıran yakın geçmişteki çalışmalar arasında, William Kelleher Storey, *The First World War: A Concise Global History*, Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 2009 ve Michael S. Neiberg, *Fighting the Great War: A Global History*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2005 bulunur. Paris Barış Antlaşmaları'nın küresel sonuçları hakkında, bkz. Erez Manela, *The Wilsonian Moment: Self-Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism*, Oxford University Press, Oxford, 2007.

3 Richard Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913: Prelude to the First World War*, Londra, 2000 [*Balkan Savaşları*, çev. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003] Donald Bloxham ve Robert Gerwarth (ed.), *Political Violence in Twentieth-Century Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s. 1-10.

ği devasa şiddet dalgaları, Lozan Antlaşması'nın, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin topraklarını tanımladığı ve İkinci Dünya Savaşı'na değin yaşanacak tarihin en büyük zorunlu nüfus mübadelesiyle birlikte, Yunanistan'ın Küçük Asya'daki toprak ihtiraslarına son verdiği 1923'e dek sürecekti.⁴ Aynı yıl İrlanda İç Savaşı'nın sona ermesi, Ruhr'daki Fransız-Belçika işgalinin bitmesiyle Almanya'da bir ölçüde dengenin kurulması, Rusya'da kanlı iç savaştaki kesin zaferiyle Bolşevik rejimin istikrar kazanması ve 1924'te Lenin'in ölümünün ardından Yeni Ekonomik Politika'nın teyidi, iki yıl önceki Washington Konferansı'nda Doğu Asya'daki güç ilişkilerinin yeniden biçimlendirilmesi gibi gelişmelerin tümü, şiddet döngüsünün doğal akışı içinde tamamlanıp şimdilik sona erdiğinin diğer işaretleri oldu.

Bu kitabın ikinci tezi, Birinci Dünya Savaşı'mı sadece Avrupa ulus-devletleri arasında olan bir savaş değil, birincil düzeyde çok etnili, küresel imparatorlukların savaşı olarak görmemiz gerektiğidir. Charles Maier imparatorlukları “boyutları, etnik hiyerarşileşmeleri ve iktidarı merkezileştiren, fakat farklı toplumsal ve/veya etnik seçkinleri yönetimine dahil eden bir rejimin” damgasını taşıyan ulusötesi mevcudiyetler olarak tanımlamıştır.⁵ Bu derlemede “imparatorluk” kavramını, toprakları ve nüfusları imparatorluk merkeziyle ilişkilerine göre hiyerarşik şekilde düzenlenen ve yönetilen, kapsayıcı ve açık bir kavram olarak bir kurumsal yapı anlamında kullandık; bu derlemede ele alınan kurumsal yapıların çoğu o dönemde kendini tam da böyle görüyordu. Cihan Harbi'ni, ulus-devletlerden çok imparatorlukların savaşı olarak düşünmek, bize, sonraki birçok bölümün de göstereceği üzere, çeşitli rakiplerin farklı imparatorluk nüfuslarını farklılık gösteren yöntemlerle nasıl seferber, sevk ve idare ettiğini ve bunun gerek savaşın genel tarihinde gerek seferber edilen grupların tarihinde ne kadar önemli olduğunu görmemize imkân verir. Kaldı ki, yaşanmasından

4 Ryan Gingeras, *Sorrowful Shores: Violence, Ethnicity and the End of Ottoman Empire, 1912-1923*, Oxford University Press, Oxford, 2009 [Dertli Sahiller, çev. Melike Neva Şellaki, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015].

5 Charles S. Maier, *Among Empires: America's Ascendancy and its Predecessors*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2006, s. 31.

yüzyıl sonra bu çatışmayı ciddi bir *dünya savaşı* olarak göreceksak, emperyal hükümetlerinin çıkarlarını savunmak üzere, Asya ve Afrika da dahil olmak üzere Avrupa'dan çok uzaklardaki muharebe meydanlarına çağrılmış olan milyonlarca sömürge tebaasına ve daha genel olarak Avrupa kıtasının dışındaki sayısız halkın savaş dönemi rollerine ve deneyimlerine dair daha adil bir perspektifi benimsememiz gerekir.⁶

Çatışmanın her iki tarafında milyonlarca emperyal tebaanın seferber edilmesinin, Almanya'dan Osmanlı, Habsburg ve Romanov imparatorluklarına ve elbette İtilaf Devletleri'ne dek, yaşanan tüm güçler için kaçınılmaz olduğu ortaya çıktı. Diğerleriyle birlikte Hintli, Afrikalı, Kanadalı ve Avustralyalı askerlerin hepsi Batı Cephesi'nde hizmet ettikleri gibi, bir dizi ikincil cephede savaştı ve yüz binlercesi öldü. Geri hizmetteki –başta Çin'den gelenler olmak üzere– askerlerin de savaşın gidişatında hayati önemi ortaya çıktı; Frederick Dickinson'ın bu derlemedeki makalesinde ortaya koyduğu gibi, Japon İmparatorluğu'nun, harbi, yalnız Çin'e daha da çok nüfuz etme çabasıyla kalmayıp, aynı zamanda 1922'ye dek sürecek muazzam bir Sibiryaya işgali fırsatı olarak kullanması da bunu kanıtlamıştı. İmparatorluk askerleri, Çinli işçiler ve diğerlerinin Cihan Harbi'ne katılması, öncelikle Avrupalı olan bir muharebeyi bir dünya savaşına dönüştürdü; bu da, uzun süre temelde devletlerarası bir çatışma gibi görünen olayın aslında emperyal bir savaş olduğuna işaret eder. Çarpışmalar Avrupa dışında da meydana geldi –Sibirya'dan Doğu Asya ve Ortadoğu'ya, Güney Pasifik'ten Doğu Afrika'daki sürüncemeli seferlere kadar yayıldı. Bir yandan savaşın yol açtığı askere almalar, işgal, enflasyon ve ekonomik çöküşlerle, öte yandan birçok durumda yeni fırsatlar, fikirler, planlar ve umutları ateşlemesiyle, savaşın etkisi

---

6 “İmparatorluk” kavramının rakip tanımları ve analitik bir kavram olarak faydalılığı hakkında daha ayrıntılı bir tartışma için, bkz. örn. Joseph W. Esherick, Hasan Kayalı ve Eric Van Young (ed.), *Empire to Nation: Historical Perspectives on the Making of the Modern World*, Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 2006 ve Jörn Leonhard ve Ulrike von Hirschhausen (ed.), *Comparing Empires: Encounters and Transfers in the Long Nineteenth Century*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2011.

emperyal dünyanın dört bucağında yaşayan yüz milyonlar tarafından derinlemesine hissedildi.

Bu savaşın tam kapsamı, önemi ve sonuçlarıyla kavranması, ancak bu geniş mercekler takımından bakılması halinde mümkündür. Cihan Harbi'ni, imparatorlukların hayatta kalması ve genişlemesi için yaşanan bir savaş olarak görmek, bu çatışmayı Kuzey Afrika'daki Osmanlı topraklarındaki 1911 İtalyan istilası ve 1912-1913 Balkan Savaşları'yla başlayan ve nihai olarak bölgesel imparatorluklara dayalı küresel bir düzenin şiddetle yıkılıp, yerini uluslararası tek meşru siyasal örgütlenme olarak ulus-devlete dayanan bir düzene bıraktığı bir emperyal gerileme sürecini başlatan daha geniş bir uzamsal ve kronolojik bağlama yerleştirmemize yardım edecektir.

Bu emperyal çerçeve, savaşın kitlesel şiddetinin 1918 Mütarekesi'yle sona ermediğini ve bu şiddetin nasıl Ağustos 1914'ten önce başlayıp Kasım 1918'den sonra da sürdüğünü, hatta aslında küresel iktidar ve meşruiyet kalıplarının yeniden düzenlenmesiyle aynı süreç olduğunu görmemizi de sağlayacaktır. Şiddete dayanan bu geniş çaplı çatışma, Cihan Harbi'nin Rusya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Türkiyesi'nin hanedan imparatorluklarını yıkarak, Doğu Almanya'da yoğun rekabete yol açan bir sınır yaratırken, aynı zamanda "yıkım kuşakları", yani sınırların imhasıyla, düzenden veya apaçık bir devlet yetkesinden yoksun bölgelere dönüşmüş geniş topraklar yaratarak, 1918'den sonra daha yıllarca sürecekli.⁷ Doğu ve Orta Avrupa'nın karasal hanedan imparatorluklarının yıkım kuşakla-

7 Bkz. Gordon East, "The Concept and Political Status of the Shatter Zone", N.J.G. Pounds (ed.), *Geographical Essays on Eastern Europe* içinde, Indiana University Press, Bloomington, 1961 ve Donald Bloxham, *The Final Solution: A Genocide*, Oxford University Press, Oxford ve New York, 2009, s. 81. Çok etnili imparatorlukların çöküşüne eşlik eden etnik şiddete ilişkin genel bir bakış için, bkz. Aviel Roshwald, *Ethnic Nationalism and the Fall of Empires: Central Europe, Russia and the Middle East, 1914-1923*, Routledge, Londra, 2001. Rus kırsal kesimindeki kaos ve şiddet için bkz. Joshua Sanborn, *Drafting the Russian Nation: Military Conscription, Total War, and Mass Politics, 1905-1925*, Northern Illinois University Press, DeKalb, IL, 2003, s. 170-183. Bkz. ayrıca Omer Bartov ve Eric D. Weitz (ed.), *Shatterzone of Empire: Coexistence and Violence in the German, Habsburg, Russian and Ottoman Borderlands*, Indiana University Press, Bloomington, 2013.

rında devrimci rejimler iktidara geldi ve ardından büyük şiddet dalgası içinde çöktü. Bir dizi büyük çaplı ama bugüne dek pek az incelenmiş yardım projeleriyle birlikte, Rusya'daki İç Savaş'ta kan ırmakları dinmek bilmeden akıyordu. Ve elbette, Anadolu'da iç savaşa katliamlar ve eşi görülmemiş çapta nüfus mübadeleleri eşlik etti. Büyük çaplı şiddet, 1923'teki Lozan Antlaşması'na değin sona ermedi; bu antlaşma, Güneydoğu Avrupa ve Anadolu'daki imparatorluk sonrası çatışmayı en azından geçici olarak stabilize etti.

Fakat bu savaş, ondan muzaffer çıkan imparatorluklara bile hatırı sayılır bir darbe indirmişti. Daha 1919 baharı gibi erken bir tarihte Britanya, Mısır ve Pencap büyük iç karışıklıklarla karşı karşıya kaldı. Mayıs ayına gelindiğinde, Britanya birlikleri Üçüncü Afgan Savaşı'nın başlangıç aşamalarıyla uğraşmaya başlamıştı bile; ayrıca İrlanda, sonunda Serbest İrlanda Devleti'nin kuruluşuna varacak uzun bir isyan dönemine girmekteydi. Britanya İmparatorluğu İrlanda, Hindistan, Irak ve başka yerlerdeki ayaklanmaları bastırmak için sivil katliamları ve hava bombardımanları dahil, aşırı ve yaygın şiddete başvurdu ve bunu yapan bir tek o değildi. Fransızlar Doğu Akdeniz ve Hindistan'daki genişleyen hâkimiyetlerine karşı doğan hummalı direnişi püskürtmek için acımasızca mücadele ettiler; Japonlar bir yandan Sibiryadaki nüfuzlarını genişletirken bile, Kore Yarımadası'nda karşılaştıkları direnişi etkisizleştirmeye çalışıyorlardı. Aslına bakılırsa, imparatorluğun dünya düzeninin tüm o gösterişli yapısı en büyük toprak genişliğine ulaşmasına karşın, Mütareke ertesinde şiddetle sarsılıyordu. Savaşın örgütlü kitlesel şiddeti sona ermemişti; değişen sadece bu şiddetin biçimleri ve odakları olmuştu.

İmparatorluklarda savaş seferberliği

1914'te savaşa gittiği zaman, Avrupa –yüzlerce yıldır– kıtadaki ve kıta dışındaki geniş topraklarıyla, hanedan imparatorluklarının hâkimiyetinde bir kıtaydı. Sanayi savaşının felaketleri bittiğinde, bu imparatorluklardan üçü yıkılarak topraklarını yiti-

rirken, diğ erleri Paul Kennedy'nin "emperyal aş ırı gerilim" olarak adlandırdığı büyük sorunlarla yüzleşti. Yine de, başta Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere, 1870'lerden beri Şark Meselesi'nin sıkıntıları altındaki rakiplerden bazıları, çok daha uzun süreden beri emperyal gerileme içindeydi. Osmanlıların tedrici çözülmeyi önlemekteki yetersizliğinden yararlanan İtalya –emperyal sahneye yeni girmişti– Eylül 1911'de Osmanlılara savaş ilan etti. Başlangıçta, 19. yüzyıl geleneksel Avrupa sömürge fetihleri geleneğine uygun, Trablusgarb ve Sirenayka'daki Osmanlı vilayetlerini işgal etmeyi amaçlayan bir savaş olarak kabul edilen bu harbin şiddeti, ihtirası ve coğrafi kapsamı hızla tırmanarak,⁸ Doğu Akdeniz ve Balkanlar civarındaki ırksal ve dinsel nefreti kızıştırdı ve şiddetin ahlâkî veya hukuki kısıtlarla dizginlenemediği Avrupa'nın imparatorlukları arasında daha genel bir savaşa yol açtı.

Yalnızca bir yılı biraz aşkın sürenin ardından, 17 Ekim 1912'de, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan ederek ezici bir zafer kazandı.⁹ Balkan Savaşları'nın vurucu etkisi kendisini hemen gösterdi. Balkan Birliği, Balkanlar'daki statükoya meydan okuyarak Osmanlı İmparatorluğu'yla harbe girdiği zaman, Tuna Monarşisi Balkan politikasını gözden geçirme gereği hissetti. Sırbistan muazzam toprak genişlemeleriyle her iki Balkan Savaşı'nın da en muzaffer devletiydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisi ve Avrupa'dan çekilmesinin ardından, zayıf bir Slav çoğunluğa sahip çok uluslu bir devlet olan Avusturya-Macaristan, bir sonraki "Hasta Adam" ve müstakbel bir Sırp saldırısının hedefi olarak görülüyordu; bu da Viyana'nın Temmuz 1914 krizindeki uzlaşmaz tutumunu açıklar.

Daha geniş çaplı bir Avrupa savaşının kaçınılmaz olduğu ka-

8 Osmanlı-İtalyan savaşı hakkında, bkz. Timothy Childs, *Italo-Turkish diplomacy and war over Libya, 1911-1912*, Brill, Leiden, 1990 [*Trablusgarb Savaşı*, çev. Deniz Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008].

9 Balkan Savaşları hakkında, bkz. Richard Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913*, Routledge, Londra, 2000 ve William Mulligan ve Dominik Geppert (ed.), *The Wars before the War*, Cambridge University Press, Cambridge ve New York, 2015.

bul edilir edilmez, savaşan tüm tarafların emperyal tebaalarını silah başına çağıracağı kesinleşti. Doğu Cephesi'ndeki Cihan Harbi'nin tüm akışı boyunca, muharip emperyal devletler sömürgeleştirilmiş topraklardan oluşturduğu çok etnili ordularıyla savaştı. Rusya, Ağustos 1914'te, yedek kuvvetleri Batı'daki orduya katılmaya çağırđıęı genel bir seferberlik başlattı. Ordunun bileşimi ülkenin çok etnili kompozisyonunu aşağı yukarı yansıtır nitelikteydi. Eğer imparatorluğun 1897'deki etnik Rus nüfusu, toplam nüfusun yaklaşık yüzde 44'ü ise, muazzam imparatorluk ordusuna, 1917'de silah altına alınan 11 milyonu aşkın askerle Ruslar tahminen yüzde 50 (ve eğer Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar hep birlikte düşünülürse, yüzde 75) oranında bir katkı yaparken, geri kalan kısım Romanov İmparatorluğu'nun topraklarında yaşayan, çoğunlukla beş milyondan az nüfuslu 150 etnik gruptan geliyordu.¹⁰

Rusya'nın Güney Cephesi'ndeki başlıca hasmı olan Osmanlı İmparatorluğu da, Mustafa Aksakal'ın bu derlemedeki katkısında ortaya koyduğu üzere, askerlerini etnik ve dinî azınlıklardan toplamıştı. Orduya alınan Araplarla ilgili yaygın olarak kullanılan rakam 300 bin (veya seferber edilen toplam asker sayısının yüzde 10'u) iken, daha yakın dönemde yapılan hesaplamalar, imparatorluğun Arapça konuşulan vilayetlerinden toplanan askerlerin yüzde 26'yı aşmış olabileceğini ileri sürmektedir. Kaldı ki, Ağustos 1914 ile Haziran 1916 arasında Aydın vilayetinde firar eden 49.238 askerinin yaklaşık yüzde 59'unun Müslüman, yüzde 41'inin ise gayri Müslim olması, Osmanlıların kendi Hıristiyan azınlıklarından (başta Rum, Ermeni ve Süryani olmak üzere) yoğun biçimde asker topladığına işaret eder.¹¹ Gelgelelim, 1914 savaşı ilerledikçe, devlet, imparatorluğun Müslüman ve Türk olmayan halklarının sadakatini gittikçe daha çok sorgulamaya başladı; onları şiddetle ezmeye koyularak, imparatorluğun yaşam kaynağını kurutmuş oldu.

10 Sanborn, *Drafting the Russian Nation*.

11 Bkz. Mustafa Aksakal'ın bu kitaptaki makalesi. Bkz. ayrıca Mehmet Beşikçi, *Ottoman Mobilization of Manpower*, Brill, Leiden, 2012 [*Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015].